

Szalma Ivett

Szakmai Záróbeszámoló „A fertilitással kapcsolatos ismeretek és az ismeretátadás hatékonysága” című kutatásról

(Támogatott időszak: 2017-09-01 - 2021-08-31)

Ez a zárjelentés *A fertilitással kapcsolatos ismeretek és az ismeretátadás hatékonysága* című kutatásához tartozik, amely egy PD kutatás, azaz kutatási pénz nélkül kellett elvégezni. Ebből a projektből egyedül a fizetésem származott. Ennek ellenére nemcsak meglévő adatok másodelemzésre vállalkoztam, hanem számos már az első évtől kezdve magam is primer kutatásokat végeztem, amelyeknek eredményeit a lehető legszélesebb körben próbáltam elérhető tenni. Nyitott voltam, mind a média szereplésre (számos rádió interjú, ismeretterjesztő írás) és a tudományos közlés minden módjában aktív voltam: minden évben több hazai és nemzetközi konferencián ismerttettem a kutatásaim eredményeit. Ennek következtében a három éve alatt: 3 magyar folyóirat cikkem, 1 angol nyelvű könyv fejeztem, 2 angol nyelvű folyóiratcikket és 1 Springer Kiadónál megjelent könyv jelenhetett meg.

Ezek az alábbiak:

- 1) Szalma I., – Takács J. (2018). A gyermektelenség mintázatai a magyar férfiak körében, Magyar Tudomány
- 2) Szalma I., – Takács J. (2018). A gyermektelenség mintázatai magyar férfiak körében: egy interjú vizsgálat folytatása. Szociológiai Szemle
- 3) Szalma I., – Takács J. (2018). Is There Voluntary Childlessness at All in Hungary? In Natalie Sappleton (Ed.) *Voluntary and Involuntary: The Joys of Otherhood?* Emerald Publishing Limited, 309–337. <https://doi.org/10.1108/978-1-78754-361-420181014>
- 4) Szalma, I., and Djundeva, M. (2019). What Shapes Public Attitudes Towards Assisted Reproduction Technologies in Europe? *Demográfia English Edition*. 62 (5): 45–75. <https://doi.org/10.21543/DEE.2019.2>
- 5) Szalma, I., & Bitó, T. (2021). Knowledge and attitudes about assisted reproductive technology: Findings from a Hungarian online survey. *Reproductive Biomedicine & Society Online*, 13 (1): 75-86. doi:10.1016/j.rbms.2021.06.005
- 6) Szalma Ivett (2021). Attitudes, Norms, and Beliefs Related to Assisted Reproduction Technologies among Childless Women in a pronatalist society. Springer.
- 7) Szalma Ivett (2021). Mesterséges megtermékenyítési eljárásokkal kapcsolatos attitűdök a fiatal gyermektelen nők körében Magyarországon. *Socio.hu*, 11 (1): 125-146.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani Takács Juditnak és Bitó Tamásnak, akik becsatlakoztak a kutatás egyes részeibe és a segítségemre voltak, továbbá szeretném megköszönni a Társadalomtudományi Kutatóközpontnak azokat az anyagi támogatásokat, amely lehetővé tette számomra, hogy a külföldi konferenciákon részt vegyek és bemutathassam a kutatásom eredményeit a nemzetközi szakmai pódium előtt. Szintén köszönettel tartozom Csizmady Adriennek a Szociológia Intézet főigazgatójának, aki anyagilag támogatta a terembérlést a fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálataimhoz.

A három éves kutatás időszaka alatt, minden szakmai beszámoló elfogadásra került, így azokból kiindulva szeretném összefoglalni az elvégzett munkámat a támogatott időszak alatt, részletesebben kitérve az utolsó időszakra és a még előttem álló feladatra.

0. szakasz: 2017. szeptember 1. és 2018. február 28: gyed igénybevétel

Ebben az időszakban fizetés nélküli szabadságon voltam és munkát sem végeztem.

1. szakasz: 2018. március 1- 2019. február 28.

Az első szakaszban, azaz a 2018. március 1-je és 2019. február 28-ka között terv szerint a meglévő interjúk másodelemzését végeztem el. Ennek eredményeként a következő két hazai és két külföldi konferencián mutattuk be Takács Judit kolléganőmmel és két magyar nyelvű és egy angol nyelvű publikáció jelent meg az interjúk másodelemzéséről.

Ezekben a tanulmányokban azt vizsgáltuk, hogy milyen tényezők játszhatnak szerepet abban, ha egy férfi nem vállal gyermeket ma Magyarországon. Továbbá arra a kérdésre is próbáltunk választ adni, hogy vajon eltérő gyermektelenségi mintázatok figyelhetők-e meg a férfiak és a nők között Magyarországon. A kutatások empirikus alapja a Families and Societies (FP7-es projekt) keretében készült 2013 és 2016 között 120 gyermektelen nővel és férfival készült interjúk elemzése volt. A kutatási eredményeink arra világítanak rá, hogy a férfiak és a nők gyermektelensége mögött gyakran eltérő tényezők húzódnak meg, illetve az azonos tényezők mögött is eltérő mechanizmusok működhetnek. Kitértünk arra is, hogy a kvalitatív kutatások milyen új eredményekkel gazdagították a férfiak gyermektelenségével kapcsolatos tudásunkat a kvantitatív elemzésekhez képest.

Szintén az első évben elkészítettem az online kérdőívet, amelynek lekérdezésre 2019 februárjában került sor, a vártnál sokkal nagyobb mértékű válaszadás érkezett. Ahhoz képest, hogy teljesen ingyenes szoftvert használtam és nem voltam kutatási pénzem mintát vásárolni, több mint 1500-an töltötték ki a kérdőívemet. Az online kérdőív hátulütője, hogy a minta nem reprezentatív, emiatt nagy nehézségekben ütköztem az eredményeim közlésekor. Végül a legfontosabb eredményeket sikerült egy impact factoros folyóiratban közzé adnom. A legfontosabb eredmény, hogy mind a férfiak, mind a nők túlságosan optimistán tekintenek a mesterséges megtermékenyítési eljárásokra. A kockázatokat alábecsülik és a sikerességi rátát pedig felülbecsülik. Fontos lenne a megfelelő tudás átadás arról, hogy milyen veszélyekkel járhat a mesterséges megtermékenyítési eljárás mind a nőkre, mind a születendő gyermekre nézve. Szintén tudásdeficit található a fertilitás és a férfiak életkorának kérdésében.

A kutatás számomra meglepő eredménye-, amely új kutatási irány indikált a harmadik szakaszban -, hogy rendkívül alacsony azon kitöltők aránya, akik tudás forrásként az iskolát jelölték meg. A fertilitással és mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatos tudás forrása, az internet, a barátok, a kortárcsoportok, a magazinok, az orvos és a legutolsó helyen kapott szerepet az iskola. Ez felhívja a figyelmet arra, hogy a közoktatásban erősíteni kell az ilyen jellegű információátadást.

2. szakasz: 2019. március 1- 2020. február 29.

Ebben az időszakban vált elérhetővé az online survey adatbázisa és az adatok feldolgozása volt az elsődleges prioritásom. Az online survey 4 témakört is felölelt: szubjektív tudás, információ forrás, fertilitással kapcsolatos tényleges tudás mérése és a mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatos tényleges tudás mérése. Készítettem egy általános diasorozatot az eredményekről és a legizgalmasabb eredményeket egy kéziratban összesítem, amelyet egy impact factorral rendelkező folyóiratban küldtünk el Bitó Tamás munkatársammal. Azonban a kézirat publikálása nem volt akadálymentes, mert a reprezentatív adatok hiányára utalva több folyóiratról is rejtelték és számos átírás után tudtak csak egy impact factoros journalben publikálni az eredményeket. Mindeközben az online survey eredményeit egy hazai és egy nemzetközi konferencián előadtuk.

Mindez alatt előkészületeket tettem a kutatás legnagyobb munkával szakaszának előkészítésre: tőkécsoportos vizsgálatok guidejét kidolgoztam, termet béreltem és én magam embereket toboroztam a fókuszcsoporthoz beszélgetések részvételéhez. Ebben az időszakban összesen 4 face-to-face fókuszcsoporthoz sikerült megszerveznem és levezényelnem. Mind a négy fókuszcsoporthoz 5-6 főből állt, gyermektelen 18-35 év közötti nőkből. Ezeket a fókuszcsoporthoz beszélgetéseket legépeltem és elemeztem. Ez alapján jelent meg 2021-ben az önálló könyvem a Springer Kiadónál és a socio.hu folyóiratnál egy magyar nyelvű cikkem. A 4 női fókuszcsoporthoz legfontosabb eredménye, hogy bár létezik egy általános pozitív attitűd a mesterséges megtermékenyítésekkel kapcsolatban, azonban az nem feltétlenül jelenti azt, hogy valaki – ha erre szüksége lenne – részt venne ezekben az eljárásokban. Az életkorral kapcsolatban a fókuszcsoporthoz résztvevők jól behatárolták a gyermekvállalás lehetséges időszakát, azonban az életkort nem tekintik elsődlegesen fontosnak a termékenység szempontjából. A fókuszcsoporthoz résztvevők között a legnagyobb vita akörül alakult ki, hogy lehetővé tennék-e egyedülálló nőknek és leszbikus pároknak, hogy részt vegyenek mesterséges megtermékenyítési eljárásokban.

3. szakasz: 2020. március 1- - 2021. február 28.

Itt szeretném jelezni, hogy el kellett térnem a kutatási tervben foglalatától. Ott összesen 12 fókuszcsoport készült volna- 4 kísérleti jelleggel- egy nőgyógyász által vezetett interaktív előadást követően került volna a fókuszcsoportos beszélgetésekre Szegeden. Ez március 16-ra lett volna ütemezve, de a koronavírus miatt lemondta a szakértő, így erre a kutatás során nem került sor. Tartalmilag annyiban módosul a kutatási terv, hogy nem tudom megválaszolni az egyik kutatási kérdésem, hogy miképpen a leghatékonyabb a tudás átadás. Ezt a hiányosságot kiküszöbölve hangsúlyosabban vizsgálom az online kérdőívben és fókuszcsoportokban azt, hogy honnan származik a kutatási alanyok információja. Ezt a kérdéskört kiegészítve 5 probléma fókuszált interjút készítek biológiai tanárokkal arról, hogy az oktatásban mit tanítanak a fertilitásról és a mesterséges megtermékenyítésről. 2020 márciusa és 2021 februárja között elkészítettem a 25 db félig-strukturált telefonos interjúkat középiskolai biológia tanárokkal arról, hogy mi szerepel a tananyagban a fertilitásról és a mesterséges megtermékenyítésről és ők mit tanítanak erről és a mi a véleményük mennyire hasznos, elegendő a tananyag. Az interjúk elemzése megtörtént. Az előzetes eredményeket a "Mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatos ismeretek átadása a középiskolában Magyarországon" című előadásban mutattam be, amely a Magyar Szociológia Társaság 2020-as vándorgyűlésén hangzott el, 2020. november 20-án. Az interjúalanyok között 18 nő és 7 férfi középiskolai tanár volt, akik vegyesen tanítottak gimnáziumokban és szakközépiskolákban. Az interjúk alapján információt gyűjtöttem a tananyagról, amely a fertilitás és a mesterséges megtermékenyítés témaköréhez kapcsolódik. Az interjúk alapján az derült ki, hogy nagyon kevés a tankönyvekben az erről szóló rész, egy fejezet van az emberi szervezetet érintően, ami mindössze néhány leckéből áll és erre a tananyagra fordítható idő dimenzió is korlátozott. Azonban jelentős eltérések van a gyakorlatban, hogy egye biológia tanárok ténylegesen mennyi időt és energiát szentelnek ezekre a témakörökre. Van, aki szigorúan tartja a menetrendet és mindenre egységesen ugyanannyi időt szán, van, aki egyes témákat fontosabbnak tart, így azokat kiemeli. Mivel a mesterséges megtermékenyítésről nincs sok információ a tankönyvekben, így ebben a témában nagyon jelentős eltérés figyelhető meg a tanárok szubjektíve megítélésé szerint. Jómagam se foglalkoztam különösképpen a meddőség témakörével. Meddőség kezelése, milyen módszerek vannak, nem igazán került elő”, illetve voltak többen, akik inkább a fogamzásgátlás, a megtermékenyülés akadályozása felől tanítják a témát, vagyis „pont hogy az a természetes, hogy megtermékenyül a petesejt, de ha az nem kívánt, akkor hogyan lehet meggátolni. Én még erről az oldalról közelíték. Lehet, hogy szemléletet kellene váltanom...”.

További probléma, hogy a szaporodás témaköre átkerült 11-12 osztályos tananyagban, ami azért jelent nehézséget, mert a gimnáziumban járó tanulók ekkor már csak az érettségire fókuszálnak. A biológia tárgy keretében pedig az interjúalanyok nyilatkozata szerint teljesen mást kell tanítani az órán, mint amiből az érettségi történik.

Az interjúkból az is kiderül, hogy a diákok nagyon keveset tudnak a megtermékenyítésről, hiába élnek nemi életet, nem értik és nem tudják, mi hogyan működik, és mi miért van. „Megdöbbenő, hogy mennyire hiányos, vagy inkább azt mondom, hogy semmi ismeretük nincsen”. A tanárok elmondása szerint a gyerekek otthon nem nagyon beszélnek ilyen jellegű dolgokról, és a tanárral is csak akkor tudnak kibontakozni, ha megvan a megfelelő bizalmi légkör.

Az interjúkérdések között szerepelt az is, hogy szóba kerül-e az órán a fertilitás és a kor kapcsolata. Néhány interjú alany arról számolt be, hogy egyáltalán nem kerül szóba „szőrmentén” érintik a témát.

Arra is rákérdeztem, hogy a tanárok maguk mennyire tartják fontosnak, mit gondolnak elegendő-e ez a mennyiségű információ a mesterséges megtermékenyítés témakörökről, vagy szerintük ennél nagyobb hangsúlyt kellene-e rá helyezni. A többségük egyértelműen azt nyilatkozta, hogy mindenféleképpen nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a témára. Azonban eltérő vélemények itt is akadtak: *„Nekem az az elképzelésem a témáról, hogy nagyon keveseket érint, tehát ami fontos (...), hogy legyen néhány általános információ birtokában mindenki (...). De azt gondolom, hogy nagyon sok bőséges ismeretanyagra nincs szükség.”*

Szintén vizsgáltam, hogy a mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatban szóba kerülnek-e alternatív családformák, mint hogy egyedülálló nőnek vagy leszbikus párnak is lehet gyermeke. Rendkívül nagy eltérések voltak a válaszokba, amely egyértelműen a tanárok szubjektív értékítéletén alapult. Ha a tanár vallásos volt, vagy egyházi iskolában tanított, akkor került a témát. Érdekes, hogy éppen a szakiskolákban tanító tanárok voltak nyitottabbak a témára.

Mivel fontosnak tartottam, hogy a pandémiás helyzet ellenére férfiakkal is készüljön fókuszcsoporthoz kutatás, így összesen négy online fókuszcsoporthoz készítettem 2020 nyarán, amelyet szintén magam készítettem elő és toboroztam az embereket hozzá. A négy gyermektelen 20 - 40 év közötti férfiakkal készült fókuszcsoporthoz 4-4 fő vett részt.

4. szakasz: 2021. március 1- 2021. augusztus 30.

A férfiakkal készült fókuszcsoporthoz vizsgálatok eredményeit a European Sociological Association 2021 szeptember 2-3 között megrendezett konferenciáján mutattam be Takács Judit munkatársammal. Az előadás címe: Partnership Norms towards Assisted Reproduction in Hungary. A kutatás legfontosabb tanulsága, hogy a férfiak kevésbé pozitívan viszonyulnak a mesterséges megtermékenyítéshez és összességében sokkal kevesebb információval rendelkeznek, mint a nők. A fertilitás és az életkor tekintetében pedig jelentős tudás deficit figyelhető meg a körükben. Továbbá az ide kiderült, hogy a férfiak sokkal kevésbé támogatják mind az azonos nemű párok, mind az egyedülálló nők részvételét a mesteréje megtermékenyítési eljárók hozzáférésben, mint a nők.

Ebben az időszakban írtam meg (fejeztem be) a Socio.hu-ban megjelent tanulmányomat, melynek címe: Mesterséges megtermékenyítési eljárásokkal kapcsolatos attitűdök a fiatal gyermektelen nők körében Magyarországon. Ebben az írásban a nőkkel készített négy fókuszcsoporthoz beszélgetés alapján vizsgáltam meg a 18 és 35 év közötti, még gyermektelen nők általános attitűdjét mesterséges megtermékenyítési eljárásokról, valamint az ehhez köthető párkapcsolati normákat és az életkorral kapcsolatos dilemmákat. Az eredmények azt mutatják, hogy az általános pozitív attitűd nem feltétlenül jelenti azt, hogy valaki – ha erre szüksége lenne – részt venne ezekben az eljárásokban. Az életkorral kapcsolatban a fókuszcsoporthoz résztvevők jól behatárolták a gyermekvállalás lehetséges időszakát, azonban az életkort nem tekintik elsődlegesen fontosnak a termékenység szempontjából. A fókuszcsoporthoz résztvevők között a legnagyobb vita akörül alakult ki, hogy lehetővé tennék-e egyedülálló nőknek és leszbikus pároknak, hogy részt vegyenek mesterséges megtermékenyítési eljárásokban.

Ezenkívül ebben az időszakban véglegesítettem az Attitudes, Norms, and Beliefs Related to Assisted Reproduction Technologies among Childless Women in a Pronatalist Society című könyvem. Ebben a könyvben összehasonlító elemzést végeztem a 40 feletti gyermektelen nők (interjú vizsgálatok másodelemzése) és a 18-35 év közötti gyermektelen nők (fókuszcsoporthoz vizsgálat eredményei) attitűdjéről a mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatban. Pontosabban három témakör mentén végeztem el az összehasonlító elemzést: párkapcsolati normák és mesterséges megtermékenyítéshez való hozzáférés, életkorra kapcsolatos dilemmák és a mesterséges megtermékenyítéssel járó mentális és fizikai terhek.

A kutatás eredményeinek eddigi értékelése és további tervek

Úgy értékelem ezt a 3 éves projektet, hogy sikeresen teljesítettem a kutatási tervem - az előre nem látható kockázatokhoz jól igazodtam (pandémia és annak hatása). A kutatás során rendkívül gazdag primer adatokat sikerült összegyűjtenem és elemzenem, és PD kutatásként jelentős publikációs tevékenységet folytattam.

Az adatok gazdagsága és a publikációs folyamatok hosszúsága következtében maradtak olyan kutatási eredmények, amelyeken a későbbiek során még szeretnék tovább dolgozni. Az egyik ilyen kutatási anyag a férfi fókuszcsoportos vizsgálatok eredményeinek közlése. Bár ez részben teljesült, hiszen egy nemzetközi konferencián bemutattam (Takács Judittal) az eredményeket, de szeretnék belőle egy angol nyelvű folyóirat publikációt is megjelentetni. További tervem, hogy az angolul megjelent könyvemet kiegészítem a férfi fókuszcsoportos vizsgálatok eredményeivel és magyarul is megjelentetem a hazai szakmai és érdeklődő közönség számára.

A másik kutatás, - amelynek az eredményeit egy konferencia előadásban szintén feldolgoztam - a 25 középiskolai biológia tanárral készült interjú vizsgálat eredményeinek írásos publikációja lenne (magyar folyóiratban).